

ТАЙНУ ДУШІ ВАЖКО ЗБАГНУТИ, А ЩЕ ВАЖЧЕ ПІЗНАТИ...

Так сталося і в моїй творчій біографії, що творчий поділ емоційно-вольової та інтелектуальних обріїв мистецько-філософських надбань простого народу Бойківщини перш за все заворожують суцільною чуттєвістю створюваних образів співжиття за законами природи в гірських районах Карпатського ареалу. А втім, і всі вигоки процесів утвердження від етносів до національної самобутності українського народу, духовно-елітарного праслов'янського, безупинно розвивається у подальшому піднесенні найкращих традицій творчості народів впродовж сивих віків.

Сучасне, образотворче світорозуміння і світобачення зобов'язують в будь-якій сфері творчої діяльності звертатися до першовитоків яких еволюційно зазнавала, переосмислювала здобуваючи новітнє філософське тлумачення буттєвості світова людська спільнота. І це не дивно, в окремо взятому, чи будь-якому куточку землі – саме природні умови створювали у свідомості людини те, чого запобігти нікому не вдавалося, а саме: печать – відбиток енергії землі і сила її духовної гармонії з небом є прямим прообразом душевної гармонії людини в природі. Тому все штучне, вірніше штучнене, вигодами рано чи пізно людина зазнає повного краху (катаклізми, землетруси, епідемії і т.д.). Однак, хочеться привернути особливу увагу на скарби народної творчості моєї рідної Бойківщини – Верховини.

Справедливо буде зізнатися читачеві, що завдяки чудовому мистцю – етнографу, народному художнику України Ф.Ф.Манайлу (1910-1978 рр.) я одержав поради-благословіння від спілкування і дружніх стосунків – вчителя і учня, стверджувальну філософську відповідь якою насправді є жива дорога смертних на цьому світі і в чому полягає безсмертя створеного ними мистецтва?...

Зрештою, я б ніколи не збагнув, що колись прийдеться спілкуватися (пізніше) й здружитися поглядами у пошуках тем

про історію і культуру багатонаціонального (нині) Закарпаття. Одразу, після здачі іспитів в Ужгородське училище прикладного мистецтва на відділ художньої обробки дерева (про що я мріяв) і оголошення списку зарахованих (червень, 1967 р.). На наступний день, здається була Субота, нас привітав директор училища І.М.Барнич і попросив дочекатися приходу Ф.Ф.Манайла.

Незабаром виявився високошанований метр живопису. Нас, вчорашніх абітурієнтів, швиденько зібрала завуч училища до навчительської кімнати.

Тут я вперше, зблизька, побачив колоритного з різким проникливим поглядом і підкрученими "баронськими" вусами класика образотворчого мистецтва Закарпаття.

Як виявилось трохи пізніше Ф.Манайло шукав майбутніх першокурсників – вихідців з Міжгірщини та Волівеччини. Ми сиділи й слухали промовисту розповідь (нас було дев'ятеро) про те, що наступного року (1978 р.) організується на Замковій горі в Ужгороді (територія колишнього кладовища, де поховано багато відомих людей з духовенства) музей народної архітектури і побуту Закарпаття. Ця зустріч мені запам'яталася назавжди. Я довго був піднесений, що довіра такої справи випала й на мене.

Мистець стояв біля довгого столу, дедалі запально розповідав про народне мистецтво і наскільки наша допомога є важлива для подальшої історії нашого краю. Просив і переконував, що покликання Божого дару бути художником є святинєю душі. Старатися якомога більше зібрати вжиткових речей славної Бойківщини і віднести до цієї справи надто серйозно.

Тим часом зауважив до всіх, що працівники райвідділів культури після вашої заявки обов'язково придуть до вас у села подивитись і визначитись який стан господарського краму предків годиться для музейної колекції й наголосив, що певна грошова винагорода буде проплачена за добросовісну працю. Збираючи старовинні речі з молодшим моїм братом Володимиром по навколишніх селах: Рекіти, Новоселиця, Присліп, Завійка, Голятин, Верхній Студений, Лісковець, докорів, висміювань, невдач було чимало, але найбільш

поталанило все ж таки у рідному селі, де жив під стрімким берегом у Зворині поблизу шумовитого потічку, одинокий (понад дев'яносто літ) старенький лісник Д.Тарчинець. Який свого часу від початку й до кінця (з його слів) при чеській панській владі був лісничим на три сусідні села. Після декількох зустрічей, (звернувшись до нього порадив батько) в дідуся придбав найбільше вселякого житейського краму, мало того, ще й наслухався казок, прибایок, легендарних розповідей про бувальщини та випадки його самого із звірами у старезних лісах гір Близниці та Смереку.

Охоче показував мені пожовтілі світліни колись служив 10 років вояком (солдатом) під Веною у Австрійській цісарській армії. По-дитячому хвалився тим, що не так добре запам'ятав казкове величезне місто, називаючи красою небесною, як чудові ресторани та дуже префайні дівки... і далі продовжив: "Такоє ся у світі милому забувати – не сміє (не можна) не слобідно...! Знову й знову повторювався дідуся... З числа дерев'яних речей продав мені : двійнята, коновлята, маслобійки, цебрики, миски,гелетки, одну бербеницю, ложечник, чавунні горшники, піджарки, триніг. З одягу: уйонш, гуню, чотири сорочки покійних сестри і жінки, дві пари з свинячої шкіри ходаків (постоли) і багато інших дрібниць. Я дивився на нього, спочатку радів, а потім дуже жалів його. Незабуду його рухи в хатині і тремтливі, жилаві, порепані й вузлуваті пальці рук і блідо-сірувате, не голене обличчя, колись істинно затятого верховинця, спритну легінську силу бетяра. А нині прочитував в поглядах сивих очей якийсь безпорадний смуток – ніби прощання... і відхід вже по той бік – небуття. Дід Дмитро (Митро) промовляв: "Бери синку,сесе усьо, мало се колись нину (добру) ціну на обійстю. А дниськи тото нікому не треба. Я видиш: динь-два і скоро піду до Правителя Небес, а збиточники (хулігани) безбожники найдуться і викванчать (випросять) у родичів, або тихаря розгягнуть, покрадуть... і ніхто знати не буде.

За двадцять годів ягерства (лісничого) стільки обійшов хаші (лісів), що і до днись пам'ятаю де найтовща смерека валь (або) бук росте. І тішуся тим, що не робивим піллоє (поганого) людям. Бог видить і знає.

Потім Д.Тарчинець підказував мені куди потрібно йти, у яке село і до кого, у якому кінці того чи іншого присілка, пагорба чи звора живе стара чияльдь (мешканці), що можуть відпродати похоснованое (використане) старое черепля (мається на увазі керамічні вироби: глечики, довжанки, з поливою і без, тарілки тощо).

Однак, в другій половині серпня було зібрано майже на два вози (сто одинадцять) штук великих речей не рахуючи дрібниць. Якщо траплялись по дві однакові я забирав і й те. По одній залишав собі. Доречі, сьогодні в мене у майстерні зберігається більше тридцяти штук.

Не обійшлося й без ряду випадків, коли запусілі під соломною хати (а я з дитинства боявся залазити на горища таких хат – тому, що там завжди була тьма-тьмуца павутиння з великими сірими павуками). Особливо це стосується хат на краю села (старенькі ж помирили, а родичів і близьких не було). Такі помешкання мали страшний вигляд, а односельці говорили: "То Божа кара і не ходіть туди хлопці й нічого не беріть звідти, бо у таких хижках пустильнях гади ся (змії) плодяться і не буде вам у житю везтися (щастити) – просіть у живих, від мертвих боронь-Боже. Не кивайте (не рухайте)". Дехто з нас посміхався, мовляв, два якісь недолужники із Ляхівця носять за собою вчорашній непотріб. З кожної мандрівки послах приносив численні начерки з печей (системи опалення) та скринь.

Щоправда, це забирало багато часу. А іноді з крамом ледве волочив ноги додому. Одного разу і батько обурився, не дуже був вдоволений чим я займаюсь і сказав: "Михайле, одна серпнева днина годує три зими". А ти ходиш по селах бутурлуш (турбуєш) стару челядь жебраючи за цапову душу" – задарь (безоплатно) віджитое джибря (старий дерев'яний посуд).

Тим ся мають займати, так собі думаю, ошколовані (учені) люди, а не ти. Вони ліпше (краще) знають, що треба у тот ужгородський музей? Роботи з тя дома ниякої і малого брата тігаш (водиш) за собов по верхах та кичерах, що й гроші видурюєш від мамі і свої тратиш (платиш) зароблені за яфини. Які би,неборе, треба відкласти вби купити чоботи і фуфайку на зиму... Я прекрасно розумів батька, мабуть на його місті, так

само зробив би докір, але збагнув, що по-іншому батько й не скаже.

Одночасно, наполегливо продовжують робити все так, як говорив Ф.Манайло. Робив начерк за начерком (див.аркуш № 4, мал.11). Частенько траплялося так, що у коморах, сінях, житлових кімнатах, на горищах, у бойщах (приміщення у стайнях для молотби ціпом вівса й жита) замальовували струхлявім, чи поїденим червотоком старі різьблені скрині, ладні, ладні-прятанки, великі і малі обідні столи з плахами-відеувами, весільні скрині, (див.арк. № 8, мал.35,37) поминальні й обрядові столи-скрині. Деякі з них настільки майстерно були зроблені однією тільки сокирою (сокиря-тесло), що побачене мене дивує у мапам'яті й по нині. В більшості випадків у скринях, обідніх столах зберігали насіння бобів, гороху, конопель, вівса, жита. Щоденний робочий одяг, малогабаритні знаряддя праці, теслярні та столярні інструменти.

Надламана "визволителями" і навмисно провокована нкаведистами, лядина, "бендерівщиною" – християнська мораль, стала понівечена, свідомість принижена "ідеологічним молотом" – знищуючи все пов'язане з релігією від природорожніх хрестів до підступно-варварських підпалів дерев'яних храмів, коли прості верховинці, мені молодій людині, боялися показувати предківські скрині з різьбленими на них різними хрестами і хрестиками, (див.арк. № 7 мал.31,33). Молитовними знаками – символами. На мій розсуд йшлося майже чи не на тотальне знищення народної скульптури, безцінних своєю красою витворів мистецтва. Спочатку, я не вірив цьому перебігу історичних подій, але згодом усвідомивши розповіді похилого віку горян – мені стало страшно і боляче за людей, за речі, яких знищено назавжди.

Згадуючи, ті ж 70-роки – не віриться як подекуди (старався не помічати) старенькі горянки (див.аркуш № 2,3, мал.1,2,7) приховували від мене, або закривали собою чи якимсь ганчір'ям, щоб не побачив виціфровані (вирізьблені) на скринях католицькі (див.аркуш № 5, мал.15,16,18) хрести. Опісля, невідомо звідки прийшло нещастя іншої хвилі – "гастролерів на екзотику" – не менш цинічне від "попередників"... Очевидно, було сплановано, щоб до "тла почистити" все, що вціліло, або

збереглося. Пригадую, як мода на посуд з алюмінію витіснила майже всю першородну красу утилітарщини з дерева. Мені дивом вдалося це у (с.В. Студеному) віднайти в'язанку дерев'яних ложок (30-штук) якими колись, за вечерею користувалось все село у зимній період під час прочитання псалтирів за небіжчиками. Невдовзі простий горянин "нагодований алюмінієвим посудом, його незамінністю почав називати "бляшанками і боб-няками", а з ложок з того алюмінію низати низанки "тупицям на шию". Як говорив один церковник: "З таких гонців (каструль) і пес не хоче хлєптати".

Щодня в серпневу косовицю лягали свіжі трави і вже третього суботнього пообіду приїхав з району начальницький "бобик" і разом з ним голова місцевого колгоспу. Піднімаючись на узгірок до нашої хати про щось голосно сперечалися. Біля хати голова колгоспу, наче сільський староста, вигукнув: "Гей, Олексо! Приїхались ме подивитися і забрати стару дерев'яну жебранину (непотріб), що назбирав твій "художник". Ніби жартома, але напідпитку, принизливо кепкуючи з батька. На що батько одразу відповів: "Дорогенький Федорцо – то за зароблені гроші – не задарь! Не збиткуйся (не насміхайся) над моїм сином!" А через якусь півгодинку, ми носили вниз вміщені малі речі у великі, щоб менше займали місця у "бобику" з розкритим брезентом заднього боку автівки. Тоді батько вперше мені сказав: "Синку, то велике діло, бо розумні люди думали, що роблять, пам'ятка дуже дорога справа для будучности"... І сам розщедрився й подарував прекрасну трембіту (одну і я зберігаю, такої ж довжини і такого діаметру горловини). Щоправда й мене не обділили – хоч просив повернути витрачені гроші, а вийшло – непогано підзаробив.

Відтак, не можу не згадати, як здивували мене у с.Присліп дві запустілі чорно-сірі мов після згарища хатинки на узбіччі дороги, де можна було пройти кіба що возом. У середині яких побачив курні печі (див.аркуш № 1, мал.3,7) і примітивну, замість столу-обідні, широку масивну лавицю-обідню на дві мископодібні виймки видовбані у ній для їжі (див.аркуш № , мал.). Побачене важко було усвідомити. Терпкий запах прокуреної колись хатинки не вивітрився роками... Маленькі умовні сіни і трохи більша кімнатка житла з прорубаними

віконцями-отворами, що на ніч закривалися дощатим засувом з середини, а двері підпиралися попліванцем (вівчарська палиця бота проти вовків). Зруб (стіна) складений з товстих колозів навіл дерев. Лавиці попід стіну на ковбицях-триногах (див.аркуш № 4, мал.2,10,6,5). Стелі не було. Пробігті до стропил ряд жердин, на яких висів різний задохнутий пліснявою домашній крам. Полиці і мисника не було. Дерев'яне відро розпалося від вологості. Ліжко – чотири плахи на чотирьох триногах. По стінах задовбані різних діаметрів і довжини ясенові чопи. Зі слів очевидців – це були хатинки одиноких братів чабанів, яких ще у молодому віці кинули жінки і поїхали назавжди з малярськими офіцерами. Без вісток про себе...

Мертва тиша убогого житла створили відчуття моторошного сть'явіння, безвихіддя жалогідності злиднів нещасної горинської душі. З цих хатинок ми нічого не взяли тільки я замалював всю примітивщину якої досі ще не бачив (див.аркуш № 1, мал.7,8,11). На старших курсах студій в училищі досить часто відвідував майстерню в будинку, де жив і працював Ф.Манайло. (нині меморіальний музей його імені). Мистець, як особистість широкого таланту, дуже мені подобався за щирю відвертість до нас хлопчиків з Верховини. Щира і несаможита дружелюбність, жорстка, але справедлива критика підсилювала ще більшу повагу до майстра.

Пізніше, рідше приходив до його хати, бо добре усвідомлював, як би мені не подобалось мистецтво художника – не смів а ні хвилини віднімати у такого знаного мистця. Сьогодні, як ніколи, приємно про все це згадувати. Радий, що поталанило добре знати, що майже легендарну непогамовної сердечності людину. Здається, миттю злетіли юнацькі роки в училищі. Важко пережив сумну звістку (1978р.) про відхід великого таланту у небуття, мені здавалось, десь у глибині душі, що це помер мій батько – настільки вражав його духовно – мистецький світ.

В невдовзі (навчаючись у Всеукраїнській Академії мистецтв) я в знак глибокої шани високдостойного класика образотворчого мистецтва Закарпаття створив меморіальну дошку на головний фасад будинку (музею його імені), три складні по композиції в бронзі медалі, два варіанти фігуральних

композицій-надгробні пам'ятники на кладовище "Кальварія" в Ужгороді, де похований мистець, а також символічну, об'ємно-просторову з півфігурним зображенням художника ідею – пам'ятника для внутрішнього дворику цього ж музею.

Ф.Манайло був неоднозначним, але напрочуд переконливим співрозмовником з неупорядженим судженням, насправді притаманного великим художником.

Колись, неодноразово говорив і просив мене: - "Іди в глибинки рідної Бойківщини, в села, якомога далі від центральних доріг, там знайдеш не пожовану (не зіпсовану) нинішніми часами та приїшляками – зайдарями, чесних і побожних верховинців, а головне: чисту людську совість, святу непокалічену, споконвічну мораль співжиття горян". Ці слова в моїй душі й по нині звучать мудрістю слов'янської молитви...